



Arbeider- kultur fins det?

Dette bladet er lagt ut på nettet i tre pdf-filer.

Du finner de øvrige på http://akp.no/ml-historie/pdf/rode_fane/.

KULTUR

ARBEIDERKULTUR - FINNES DET DA?

Klart den fins. Det er derfor det er som å være i to forskjellige verdener når en vekselvis er blant borgere og arbeidsfolk. Det er to forskjellige kulturer som ikke respekterer hverandre.

Av Kit Carson

Følelsene arbeidsfolk (kvinner og menn) har, tankene de gjør seg og handlingene de foretar seg er grunnlaget for arbeiderklassens kultur. Og *mønsteret* i disse følelsene, tankene og handlingene er arbeiderklassens kultur.

Denne kulturen inneholder en mengde forskjellige trekk, på grunn av kjønn, alder, klima, hvor og hvordan man bor og på hvilken måte man er undertrykt. Men *noe* til felles har den, alle tilhører arbeiderklassen og har som arbeider ikke håp om noe annet enn å forbli undertrykt på alle sett og vis. Det er det som er *felleskapet* vårt, det er *det* som er grunnlaget for at vi har vår egen kultur.

Disse *ulikhetene* innenfor arbeiderklassens kultur, er det ingen som forsker i. Man *ser* dem ikke en gang, for vi er så *forskjellig fra* og så *uinteressant for* borgerlig kultur, at vi er en eneste, grå suppe.

Kulturen har lite med politiske standpunkt å gjøre. Rent bortsett fra at det er *noen* standpunkt som er *umulige* å ta, og helt bortsett fra at *jeg* mener man *må* ta politiske standpunkt, så har heldigvis en AKP-arbeider som oftest mer til felles med en Fremskrittsparti-arbeider, enn med en SV-professor. *En* ting er å stå på stand mot apartheid sammen, en helt annen sak er å besøke hverandre på lørdagskvelden.

Har du noengang stått i retten? Tiltalt? Det er helt forjævelig å tenke på at samme hvilke av klærne dine du tar på deg, så har du utseendet mot deg. Samme hva du sier, så teller dialekten, tonefallet og ordvalget ditt mot deg. Skal du ha noensomhelst tjangs, må du for all del ikke si hva du tenker eller føler. Gjør du det er du utilregnelig (samme hva du gjorde under krigen, for å si det sånn).

Sånn er det også på offentlige kontorer, arbeidsplasser i foreldreforeninger osv., og *dette* er grunnlaget for arbeiderklassens kvinner og menns felles kultur.

Kultur for arbeiderklassen er ikke nødvendigvis det samme. Det lages det alle slags varianter av. De dårligs-

te romanene fra radikale forfatters hender kom ikke lenger enn til å skildre arbeidsfolks *utseende* (riktignok uten forakt). LO-aktivistenes målsetting er at arbeidsfolk skal gå i teater (for å erobre kulturen?)

Hvorfor framelske arbeiderkulturen?

Jeg tror det er nødvendig for arbeiderklassen å holde på at vi har vår egen kultur. Det beste jeg vet er foreldre som sier til ungene sine at «husk at samme hva læreren sier, så . . .», foreldre som har fått kulturen nedarva, og som er så sikre på seg selv at de trosser læreren. At de *tør* si til ungene sine at det er foreldrene som har rett. Det er mange som *ikke* gjør det, og det tror jeg er fordi arbeiderklassens kultur og erfaringer for det meste blir overbrakt muntlig. Når man, på samme måte som borgerskapet, kan lese om seg *selv*, kjenne seg igjen i bilder og sang, så gir det både en sterkere selvtillit og samfølelse, og et helt *annet diskusjonsgrunnlag* for hva som er rett og dumt i arbeiderkulturen. Hva som er avlegs, og bare nostalgi.

Arbeiderklassen skal ta makta i Norge. Arbeiderklassen skal *ta* makta. Arbeiderklassen skal *ta makta*. Det forutsetter samfølelse.

Arbeiderklassen skal *ha* makta, *holde på* makta — i Norge. Det krever selvtillit. Ikke bare på gulvet og i det daglige slitet, men på *toppen* i samfunnet. (Jeg ville ikke klart det, jeg er en mester til å lure meg unna samfunnstoppene, en kløpper til å stemme ned forslag som ser fine ut i første omgang, men bare er fikseri, verdensmester til å sabotere det som kommer fra toppen. Men å *ha makta* . . .) Til det trengs mye rart, men ikke minst selvtillit.

Dette er umulig uten en kultur som binder arbeiderklassen sammen. Den kulturen finnes, men den må framelskes. Den må utvikles!

Og den må utvikles fra arbeiderklassens *egen* kultur, den kan ikke komme annenstedsfra og byttes med den kulturen som *er* der, som man bytter mote.

Hva er det best å jobbe med?

Det finnes ingen «bølge» for arbeiderkultur idag. Ikke blant arbeidsfolk, ikke blant radikale folk. Samtidig er den muntlige overleveringa ikke nok. Den er ikke engang garanti for at arbeiderkulturen overlever. Vil man gjøre noe for at dette skal *utvikles* jobber man i motvind (i hvertfall til å begynne med), og man må konsentrere seg.

Hvor? Starte med å *diskutere* det? Innafor musikk? Sang? Billedkunst? Kanskje prydkunst?

Jeg innbiller meg at det er *lettest* å framelske arbeiderkulturen innenfor litteraturen. Både fordi det rommer så mye, fordi det er lettere å slippe til for «amatører» der, og fordi jeg tror det er der arbeidsfolk selv har lettest for å delta, og fordi det er litteraturen arbeidsfolk selv lettest vil *bruke*.

Hvordan er arbeidsfolk ansett i samfunnet?

Du har dem som *hater* arbeidsfolk, kanskje fordi arbeidsfolk alltid har stått i veien for dem.

Så har du *resten*, som forakter arbeidsfolk. Nøyere findeling går det nesten ikke å ta (da regner jeg selvsagt ikke arbeidsfolk selv, men de er da ikke en del av samfunnet).

Ikke vil man ha arbeidsfolk som venner, ikke ønsker man å vite hva de *mener*, og *problemene* sine (her tenker jeg på konkrete, jordnære problem), de får de ha for seg selv.

Arbeidsfolk blir aldri omtalt, har ingen interesse. Eneste unntak er de som uttaler seg på vegne av arbeidsfolk (Tor Halvorsen og hans like, Kjersti Ericsson), arbeidere som blir forfattere eller noen ganger arbeidere som blir idrettsfolk.

Jeg ser på sønnen min... Jeg vil ikke at han skal ha det sånn, jeg vil at han skal kunne bli en arbeidsmann uten å måtte vite at han for resten av livet er et null og niks. Men jeg har bare et valg: jeg må fortelle ham at det er sånn. Og jeg håper det fins flere som meg, — som vil sloss for at det skal bli annerledes.

En jeg snakka med om dette, sier at forholdene er annerledes på tettindustristeder enn i de store byene. Han har sikkert rett i det, og da er det verdt en diskusjon. Det betyr at veien ikke er så lang i «utkant-Norge».

Hvordan er arbeidsfolk ansett blant radikale småborgere?

Annerledes? Nei, hvordan kan du mene det? Jeg finner den samme forakten for arbeidsmannen og arbeiderkvinnen der, som ellers i samfunnet.

Når TV-teatret, TV-paneldiskusjoner osv. fullstendig handler om småborgeres sjelsliv (*hva* som diskuteres, og *med hvilket utgangspunkt* det diskuteres i den offisielle debatten i Norge idag dikteres av småborgerskapet, og så krangler den konservative delen og den radikale delen av småborgerskapet om hvem som har *rett*), så er det ingen som roper: «dette er ett fett for arbeidsfolk». Tvert imot, disse diskusjonene anses som meget interessante, det er disse diskusjonene som *er* interessante i Norge i dag.

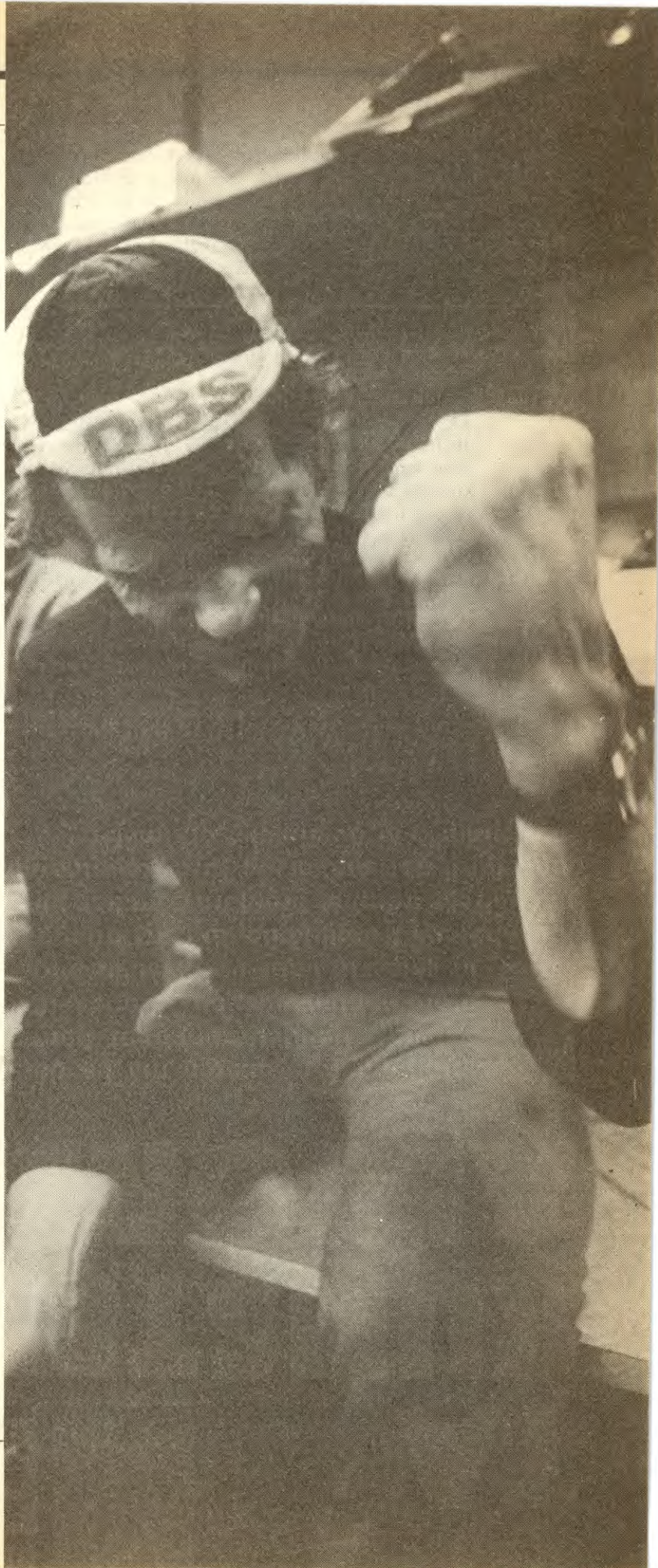
Jeg kan ikke nekte noen å synes det, men jeg kan ha lov til å mene at hele greia er noe dritt, møkk, mierda (betyr bærsj på spansk).

Til og med alvorlige problemer som alkohol, narkotika, og incest og vold mot kvinner klarer disse folka å forkludre, fordi de ikke er interessert i å *løse* problemene, for det *angår* dem ikke. (Nå da, den som ikke blir provosert nå, blir aldri provosert. Bli forbanna, skriv svar, diskuter!)

Men at norske småborgere *er* sånn, er selvsagt et resultat av samfunnet vi lever i. Det er *håp*.

Kulturen har lite med politiske standpunkt å gjøre,— fra Saugbruks i Halden.

FOTO: KLASSEKAMPEN



KULTUR

Og det *må* jo nevnes, når vi snakker om norske radikale småborgere og deres måte å se arbeidsfolk på, at de har en hemningsløs total forakt for alt arbeidsfolk liker. Det lages mye kunst i Norge og utlandet, og arbeidsfolk liker noe av det, småborgere liker noe annet. Men *kvaliteten* på det de liker er så forskjellig: den typiske «arbeiderkulturen» er ikke en gang kultur.

Er det ingen forskjell på småborgere? Nei. (Det er mulig at jeg er overflatisk nå, men kulturkollisjonen er så stor, at jeg ser *ingen* forskjell).

Situasjonen i AKP

AKP har røttene sine flere steder, men hovedrota er i det intellektuelle småborgerskapet. Jeg tror ikke det er noen som nekter for det. (Sett at røttene helt entydig kom fra arbeiderklassen, ville partiet vært annerledes, da. Jeg tror det.)

En av hovedmetodene partiet har jobbet etter, har vært å «vinne den 'framskredne' tredjedelen». Hvem er det som bestemmer hvem som er framskredne? Selvsagt den som leter. Hvem er det som leter?

Jeg tror at teorien om den «framskredne tredjedelen», har blitt brukt som en mur, for ikke å få andre arbeidsfolk enn dem som tilpasser seg oss inn i partiet. For ikke å miste kontrollen over til noen utilregnelige, noen som snakker et språk vi ikke forstår. (Det er kanskje nødvendig å ha med en parentes, selv om det er arbeiderklassens *kultur* jeg snakker om: AKP er det eneste partiet som bryr seg om arbeidsfolk, AKP er det eneste partiet som sier at arbeidsfolk skal øverst på stigen, de fleste medlemmene i AKP har slåss, med mye innsats og ingenting igjen; for arbeidsfolk).

Det kan sies mye mer om AKP idag (og igår), men jeg vil nøye meg med noen *spørsmål* (i forbindelse med partiet og arbeiderkultur) rundt noen av partiets «redskap».

Klassekampen

Hvorfor er det lettere å selge avisa til småborgere enn til arbeidsfolk? Hvorfor er det *mye* lettere å verve abonnenter blant småborgere enn blant arbeidsfolk? Er det fordi arbeidsfolk har mindre penger? Leser mindre? Er for grisete? Mangler vurderingsevne? Eller fordi arbeidsfolks interesser og behov er uinteressante, uvesentlige og ukjente? Er den jevne, intellektuelle nærmere den «framskredne tredjedelen» enn den jevne arbeider?

Ingen kan gi fiks ferdige svar på motsigelsene som finnes i arbeiderklassen, uten å nærme seg dem med dårlige svar først. Men man må *tørre* å røre ved motsigelsene, ikke overse dem. Da er man like langt, for: motsigelsene i arbeiderklassen og motsigelsene i småborgerskapet er *ikke* de samme. Ikke de politiske motsigelsene engang.

Røde Fane

Hvorfor er Røde Fane så ofte *kjedelig*, enda det tar

opp så viktige og *spennende* tema? Er det fordi så få skriver utfra sine egne *erfaringer* og så mange plukker histen og pisten i gammel teori — driver «litteraturstudie»? Hva er et teoretisk tidsskrift? Er det en samling av gammel teori? Helt overbevisende (på hvem da?) teori? Er ikke det å prøve å samle alt det spennende og forferdelige vi opplever til teori *også*?

Jeg mener vi trenger teori rundt hva arbeiderkultur er for noe, og hvorfor den trengs. Det står ikke noe sted, men vi kan *lage* det. Jeg har noen stakkars tanker om det, og prøver meg. Men det blir en glemt sak, og feil teori, hvis ingen følger opp. Så: ordet er ditt!

Oktober

Noen sier at Oktober er tapt som arbeiderforlag, er det sant? Spørs ikke det på hva arbeiderlitteratur er? *Lages* det arbeiderlitteratur i Norge? Hvis ikke, tjener Oktobers utgivelser en spire til at det lages? Hvis ikke, gjør Oktober noe eller nok for at det *blir* laget? Er det Oktobers jobb? Hvis det *blir* lagd arbeiderlitteratur i Norge idag, er det på tross av Oktober, eller?

Rød Valgallianse

RV kan ikke sno seg unna «de nære ting». Jo mer vi blir representert i bydeler, kommuner, fylker og storting; jo mer jordnære blir vi tvunget til å være. Ikke det minste spørsmål for den minste mann blir for uvesentlig eller for ukjent. Takler RV dette bra? Er RV et bra «ansikt»? Var ikke Jorun Gulbrandsens valgagitasjon noe av det beste vi har gjort? Har ikke hun et *syn* på arbeidsfolk og på arbeiderkultur som *bryter* med de verste utslagene av arbeiderforakt blant småborgere? Kan RV og småborgerlighet leve side om side i et og samme parti — må det ikke en *kamp* til?

Hva jeg håper å oppnå

Jeg slåss gjerne i ti år for en sak jeg tror på. Jeg ønsker meg en diskusjon om arbeiderkultur og arbeiderforakt, i og rundt AKP (det er det eneste stedet en sånn diskusjon kan føres).

På kort sikt (fem år) tror jeg på følgende resultat: at alle de flotte folka i partiet som *vet* mye, *kan* mye og som *ønsker* så forbanna mye, men som ikke kommer til ordet, - at de skal få spille ut all kunnskapen sin, hatt sitt og overbevisninga si og *representere* partiet for fullt.

Og at alle de flotte folka som finnes *utafor* partiet, ser AKP som den naturlige bastionen å utkjempet hatet sitt fra, - at de *får slippe inn*, at AKP blir sentrum for alt arbeideropprør.

På lengre sikt (ti år) regner jeg med at arbeiderklassen blir den dominerende klassen i den klassealliansen som AKP er.

På *lang* sikt (tyve til hundre år) ser jeg det som en forutsetning at arbeiderklassen fullstendig dominerer kulturlivet i Norge. Ellers blir det ikke noe sosialisme her. □

Høyre har en gjennomført kulturpolitikk som bygger på to stolper. Den ene er storstilt kommersialisering, den andre er frieri til den kulturfiendtlige delen av befolkninga, hevder Paul Bjerke i denne artikkelen.

FOTO: KLASSEKAMPEN



Kanskje var det savn,
kanskje sårede følelser.

MER BØRS

MINDRE KATEDRAL

Mange hevder at Høyre ikke har noen kulturpolitikk, men bare en mediapolitikk. Kulturminister Lars Roar Langslet anses som en svak statsråd fordi han ikke klarer å skaffe kulturen flere penger.

Av Paul Bjerke

Etter mitt syn er dette helt feilaktig. Høyre har en gjennomført, helhetlig kulturpolitikk. Den bygger på to stolper: Storstilt kommersialisering og frieri til de kulturfiendtlige delene av befolkninga.

Den mest kjente delen av Høyres kulturpolitikk, er naturligvis media-standpunktene. Her har Høyre allerede satt spor etter seg i historien. Før valget i 1981 var det bare Willoch og Hagen som ville oppheve kringkastingsmonopolet. I dag er dette monopolet definitivt brutt, et utvikling som etterhvert har fått (tildels motvillig) oppslutning fra alle hold. Dette gjennombruddet for økt ytringsfrihet i eteren skyldes ikke teknologiske

forhold (som mange synes å mene, seinest Tron Øgrim i KK-artikler 11. og 13. januar) men politiske endringer. Stikkord: Sammenbruddet for den sosialdemokratiske statsreligionen. Nærradio har vært teknisk mulig (og forholdvis rimelig) i 50 år!

Men Høyres mediepolitikk har også en annen side. Den egner seg dårlig i festtaler, men kommer tydelig fram i de små avgjørelsene: Høyre vil ha et reint reklamefinansiert, helkommersiellt radio- og TV-tilbud. De vil ha et TV2 som bare betales av reklamepenger, til tross for at deres eget TV2-utvalg har vist at dette ikke er mulig om man vil ha noe annet enn billig, innkjøpt utenlandsk materiale som man like gjerne kan ta ned fra satellittene.

Følgelig er Høyres kamp for TV2 i dag er kamp for en totalt utenlandsk-dominert, helkommersiell TV-kanal. Det er den eneste mulighet et fattig TV har til å konkurrere med et betydelig rikere.

Samtidig driver Høyre en systematisk innstrammingspolitikk overfor NRK, som gjør at heller ikke denne kanalen er i stand til å drive en kulturelt og nasjonalt forsvarlig programpolitikk. NRK har i dag f.eks. nesten ikke tilbud for 9-14 åringer, den ungdomsgruppa som nå tyr til Sky Channel. I Oslos drabantbyer i dag bruker store deler av ungdommen mer tid på Sky enn på NRKs programmer. Dette skyldes bl.a. NRKs pengeproblemer.



Sky Trax er på Sky channel er et av tilbudene Oslo-ungdommen benytter seg mye av.

Det er også et etablert faktum at dramatiseringer er det mest populære, men også det dyreste TV-stoffet. Men dagens budsjetter har NRK knapt råd til å lage egne serier for å konkurrere med de utenlandske.

Det er også verdt å merke seg at Høyre kjemper innbitt mot alle forsøk på å etablere en norsk filmutdanning, som kan skaffe kompetente fagfolk med basis i en nasjonal filmtradisjon til å produsere programmene i alle de nye kanalene.

To lokale eksempler fra Oslo tyder i samme retning: Regjeringa ga den helkommersielle amerikanske NATO-radioene Armed Forces Radio lov til å sende fra egen sender 24 timer i døgnet, en utrolig konkurransfordel i forhold til lokale norske nærradiostasjoner som kjemper om plassen på tre frekvenser. Dermed bidro regjeringa til at profesjonelle AFR setter standarden for nærradioen og blir en drivkraft for kommersialisme og muzak.

Janco Kabel-TV og Janco-Visjon som på papiret er to uavhengige selskaper, men i virkeligheten det samme, har i snart to år forpurret alle forsøk på lokal-TV i Oslo ved å kreve vanvittige summer for å vise andre sende-selskapers programmer oppå sine kabelnett. Langslet har helt til nå, på et saklig sett helt meningsløst grunnlag, avvist en søknad fra alle de andre Oslo-stasjonene om etersending for å komme «rundt» Janco-stengslet. Resultatet er at den nå sponsordrevne Janco-Visjon får drive på fullstendig aleine og bygge seg opp.

Taktikken med å sette i sving nærradioeksperimentet uten noen form for finansiering har naturligvis virket helt etter hensikten. I dag er nærradiostasjonene sjøl den viktigste lobbyen for reklameradio. Og reklameradio vil naturligvis gjøre det nærmest umulig for mindre, alternative stasjoner å bryte gjennom de største og mest kommersielle radioenes «monopol». Allerede i dag ser man hvordan de største radioene kan skaffe seg størst fordekte reklamemidler.

Et annet spørsmål Langslet har overlatt helt til kommersialismen, er valg av satellittkanaler. I dag bestem-

mer f.eks. Janco egenrådlig hvilke satellittsender Oslo befolkning skal kunne ta ned. De distribuerer f.eks. ikke den franske TV5 til tross for at de har konsesjon. Langslet griper ikke inn. Hva gjør han om Janco ikke vil formidle den nye satellittkanalen til BBC og ITV.

I de vestlige bydeler sender Janco ikke lokalprogrammene på eksisterende kanaler (antagelig i strid med konsesjonsbetingelsene), men bare på egen «Kanal 4» for å tvinge abonnentene til å installere nye kabler. Heller ikke her griper Langslet inn

Summert opp er dette en systematisk politikk for å fremme kommersialisme på alle fronter. Det er en politikk for at kabelselskaper sjøl kan få styre innholdet i kablene folk flest er avhengig av. Og for kabelselskaperne, som er eid av norsk storkapital, vil naturligvis bare penger og profitt telle. Det er en politikk for rein reklame-finsansiering av de «nye mediene», reklamepengene vil naturligvis tilfalle de stasjonen som kjører en mest kommersiell linje og oppnår flest lyttere og seere på et «minste felles multiplum» opplegg. Der er en politikk for langsomt å kvele NRK og tvinge institusjonen til billigere og mer kommersielle løsninger. (Reklame i NRK vil gjøre det enda verre). Det er en politikk der utdanning og forskning på disse feltene ikke prioriteres og vi følgelig gjøres helt avhengig av utlandet.

Film

Men denne politikken føres ikke bare på det som noe upresist kalles «medieområdet». Den føres også for alle andre kunstarter. Økte egenandeler er et nøkkelord for Langslets kulturpolitikk. Krav om økte egenandeler er stilt til alle typer institusjoner, fra filmselskaper via teatre til formidling av bildende kunst. Kravet om økte egenandeler stilles ikke for at Staten skal spare penger. Men for at institusjonen tvinges til å skaffe mer penger sjøl, ved høyere priser eller større publikumstilstrømming/salg.

I filmbransjen stilles det nå stort sett krav om 10 prosent egenandel. Det betyr at filmskaperne på et prosjekt til 7-8 millioner kroner, som en normal spillefilm koster, må stille nærmere 1 million kroner på egenhånd. Disse pengene må vanligvis lånes i banken. Bankene stiller naturligvis en form for garantikrav. De vil neppe låne ut penger hvis de ikke regner med at filmen spiller inn denne millionen. Med andre ord: Enhver film som i dag spilles inn (utafor Norsk Film AS) må vurderes ut fra potensiell publikumstilstrømming. Prosjekter som man ikke regner med kan spille inn 1 million, kan ikke settes i sving. Dette betyr en sterk kommersialisering av norsk film.

Langslets første «bragd» var å nedlegge Filmgruppe 1, som var et uavhengig statlig selskap som sjøl kunne fordele sine bevilgede produksjonspenger. Vi ser nå tydelig hvilken strategi denne nedlegginga gikk inn i.

Bevilgningene til filmproduksjon de siste åra har vært såpass knappe at Statens Filmproduksjonsutvalg

(som fordeler midlene etter søknad) har delt opp en normal bevilgning i to. Dermed måtte (i dette tilfellet) Sølv Skagen og Wam/Vennerød ut på det private låne, eventuelt kommandittmarkedet for å finansiere resten. Her vil markedskreftene sjølsagt virke enda sterkere. Wam/Vennerød har ennå ikke klart å skaffe den nødvendige private kapital for å finansiere prosjektet.

Den norske «filmboomen» som Langslet skryter av, bygger på en eneste film: «Orions belte», et prosjekt som Dag Albeberg og Petter Borgli gjennomførte på egenhånd trass i alle odds. De spilte på kommandittselskapets skattefordeler og lyktes. Man kan neppe regne med at slike suksesser kan gjentas særlig ofte. Etter som kommandittpengene trekkes fra på skatten og den offentlige billetstøtten også gjelder for slike filmer, er det i virkeligheten Staten som betaler kommandittfilmene også. Men her blir Statens penger brukt i prosjekter som utelukkende vurderes fra en kommersielt standpunkt.

I skrivende stund ser det ut til at oppfølgeren «Terra Roxa» har trøbbel med å skrape sammen penger på kommandittmarkedet. Men Albeberg/Borgli har i alle fall mindre problemer enn en del andre som har prøvd seg på kommandittselskaper i det siste. Dette er en høyst usikker finansieringskilde, som dessuten bare kan brukes på filmer som er kommersielt «sikre».

På filmsektoren har Langslets personlige sekretær Gunnar Magnus tråkket i salaten en rekke ganger og gjort det helt klart at Departementet vil ha film innretta på et breiest mulig marked. Han gikk tilmed så langt at han anmeldte Ska/Wadmans «Ja, vi elsker» for åpen TV-skjerm og dømte filmen nord og ned. Samtidig forsøkte Høyre å ta fra filmarbeiderne deres rett til å velge sine representanter til Filmproduksjonsutvalget. Dette ble slått tilbake. Men det er lenge siden den norske Statsmakta la seg så direkte opp i norske kunstneres produksjon.

Teater

Kravet om egenandeler stilles også til teatre. I Høyres fraksjonsmerknader i Kirke- og undervisningskomiteen i Stortinget heter det f.eks:

«Vi finner det' riktig at egenandelene øker noe, da lavprispolitikken fra 1970-åra ikke svarte til forventningene, i det den hovedsaklig subsidierte ytterligere et kjøpesterkt publikum.»

For å vise en «positiv innstilling» går man også inn for å la teatrene overta en større del av de innspilte midler. Men dette vil naturligvis bare være en enda sterkere drivkraft i retning publikumsfrieri.

I lengre tid har teatrene nokså entydig oppsummert situasjonen slik: I dag brukes alle midlene våre til å lønne den faste staben. Det finnes ikke penger til å lage oppsetninger, bestille norsk dramatik, hyre instruk-

Orions belte gjør stor suksess, men nye prosjekter kan få større problem med finansieringa.



KULTUR

tører osv. osv. Teatrene framstiller dette som svært dårlig kulturøkonomi. Det skal svært lite til for å utnytte de store midlene som bevilges bedre.

Dette er i og for seg riktig. Men de stramme bevilgningene har en politisk begrunnelse. De vil tvinge teatrene til å skaffe seg større inntekter ved å satse på sikre kommersielle suksesser. De vil tvinge teatrene vekk fra dristige eksperimenter både i form og innhold, som kan bli en publikumsfiasko og dermed sette hele teatrets budsjett i fare. Jeg er overbevist over at denne struping-politikken overfor teatrene er kulturpolitisk motivert, ikke begrunna av sparehensyn. Det dreier seg nemlig om små summer.

Langslet prøver nå å framstille situasjonen som om folk står i lange køer for å få fatt i billetter. Dette gjelder sikre, ur-tradisjonelle Oslosuksesser som «Cats», «Peer Gynt» og «Kardemomme by», som ikke bringer kunsten et hakk videre. Tilskuerne i distriktene har ikke lenger kø å stå i fordi regionteatrene ikke får penger til reisevirksomhet.

Også i bildende kunst stilles det krav om egenandeler. Nærmest latterlig var det da UKS ble pålagt økte egeninntekter. Et utstillingslokale som satser på ung, eksperimentell kunst kan naturligvis ikke regne med å selge noe særlig. Ikke engang Langslet vil kjøpe Duchamps berømte *dass* og ha den i stua. Sånn kunst er stort sett uselgelig sjøl om mange har stor glede av den, og sjøl om den er helt nødvendig for kunstens utvikling i et samfunn.

Sponsing

Sponsing er også blitt knytta til Langslet-styret. Det er naturlig nok ettersom sponsing som viktig middel til kulturfinansiering ble lansert av Høyre-regjeringas tilleggs-kulturmelding der det het:

«I og med at støtta frå næringslivet til kulturtiltak er relativt låg hos oss, bør det vere mogleg også i vårt land å opne for meir støtte frå næringslivet til mange ulike kulturformål. Særleg i tider med knappe offentlege budsjett er det viktig å få utnytta andre finansieringskjelder. Ikkje minst framveksten av større selskap og samanslutningar i næringslivet burde gi grunnlag for større evne og vilje til å yte støtte til kulturformål. Vi kan ikkje rekne med at alle kulturformål er like aktuelle i denne samanhengen, men støtte frå næringslivet til visse kulturtiltak kan gjere det lettare for det offentlege å gi meir støtte til tiltak som særleg treng det, og som i mindre grad kan rekne med støtte frå bedrifter og organisasjonar (!)»

Om sponsing kan man si omtrent det samme som om reklame. Sponsing gis av firma og enkeltpersoner for å få noe igjen. Kulturmesser kan vi neppe regne med i Norge. Bedrifter er først og fremst interessert i å

sponse kulturarrangementer som gir prestisje. Det betyr enten svært publikumsvennlig eller svært etablert kunst. Kunstneriske eksperimenter vil ha svært små sjanser til å bli sponsa. Det er også svært liten grunn til å tro at næringslivet vil sponse kultur som er direkte næringslivs-fiendtlig.

Sponsing betyr altså styring av kunsten etter bedriftenes nese. Det betyr kommersialisering og innsnevring.

Det stadig tilbakevendende forslag om skattefritak for sponsing betyr at midler som kunne vært brukt av Staten til kulturformål i stedet styres av næringslivet til sine kulturformål.

Styrke

Høyres kulturpolitikk har åpenbart sterke sider. Den første er at den er populær — på Reaganmåten. Den spiller på det faktum at det er et forholdsvis lite sjikt av befolkninga som gjør bruk av de tungt subsidierte delene av kulturlivet. Det er ikke helt sant, men Gunnar Magnus har åpenbart poenger når han hevder at arbeiderklassen går på ikke-subsidierte Frøland-revyer, mens borgerskapet går i den tungt subsidierte operaen.

Den spiller på kulturfiendtligheten blant store grupper i folket. Vanskelig tilgjengelige dikt og fjernsynsteatre er ikke akkurat populært. Det er ingen særlig



Teatrene setter opp sikre kassa-suksesser som Cats (bildet), og muligheten for unge og nye dramatikere blir mindre.

FOTO: NTB

velgergunst å høste på aktiv støtte til statsfinansierte kunst. Tvert imot. For oppslutninga i valg har Høyre derfor ingenting å tape på å kjøre front mot kunsten og kunstnerne organisasjoner. De har likevel ingenting å vinne blant kunstnere, som stort sett uansett ikke stemmer Høyre. I stedet kan de høste stemmer blant andre grupper på prinsippfast holdning mot kravstore, uforståelige diktere.

Men den viktigste styrken ved Høyres kulturpolitikk er at den berører et problem som er ømt for kunstnerne og kulturarbeiderne sjøl. Forholdet mellom kunstneren og publikum. Styrken ved den markedsorienterte kulturen Høyre fremmer er lett å se: Markedet er et bånd mellom kunstneren og publikum. Den totalt statsfinansierte kunsten kan eksistere totalt uten publikum, og dermed totalt uten kommunikasjon mellom kunstneren og det publikum som tross alt er meningen med kunstnerisk virksomhet.

Dette er en problemstilling kunstnerne i stor grad har skydd helt siden parolen om «kunsten i folkets tjeneste» ble forkastet ved inngangen til dette tiåret. Dermed er markedet lagt åpent for Høyres vulgarismer på området.

Det beste eksempelet er kanskje lyrikken. Til tross for at lyrikken kanskje er den mest folkekjære og best spredde del av hele den norske kulturen (det finnes

knappt den nordmann som ikke kan sitere større deler av sentrale norske dikt), kan lyrikken i dag framstilles som det mest overflødige som fins.

Det skyldes blant annet at på dette området er bindeledet mellom kunstnerne og publikum fullstendig revet over. Diktsamlingene utgis, kjøpes inn av Staten så forlagets omkostninger dekkes og sendes bibliotekene som enten kaster dem eller stabler dem på loftet.

En offentlig støtteordning til lyrikk er sjølsagt nødvendig, men den som ikke ser at situasjonen i dag er problematisk, stikker hodet i sanden. Likedan er det problematisk at den delen av teaterdriften som finansieres av publikum har sunket til under ti prosent. Når kunsten på denne måten totalt løsrives fra markedet, som under kapitalismen kanskje er det viktigste bindeledet mellom kunstneren og publikum, knyttes den også fastere til Staten.

Totalt statsfinansiert kunst er et problem, som Høyres politikere — som de eneste — har påpekt. Og den sosialdemokratiske ideologien som i dag totalt dominerer blant kunstnere og kulturarbeidere, har ikke noe svar på dette. Og forsøker heller ikke å svare. Det var ikke mye positiv respons Oktobers forlagssjef Geir Berdahl fikk da han forsøkte å reise problemene ved den offentlige innkjøpsordninga for skjønnlitteratur til debatt på dette grunnlaget. Hvis kunstnerne skal slå gjennom i opinionen er de nødt til å gi sitt svar på hvordan forholdet mellom kunstneren og publikum skal være.

Høyres svar er sjølsagt vulgært: La det folk vil (eller kan) betale for, overleve og resten gå under. Men dette er faktisk det eneste svaret som markedsføres i dag etter at forsøket på å skape en folkelig kulturbevegelse med målsettinga å skape en ny folkelig kultur ble oppgitt.

Hva vil folk ha?

Markedet formidler folks ønsker og behov — på en måte. Høyre har åpenbart rett når partiet hevder at folk utvilsomt vil ha Peer Gynt med Griegmusikk og Toralv Maurstad.

Mange har stilt seg spørsmålet. Hvorfor er det sånn? Hva er disse folkelige behov? Hvorfor vil folk ha det folk åpenbart vil ha?

For det første er disse behovene ikke naturgitt. Som flere har påpekt, avisene i Afrika og Latin-Amerika er mye mer seriøse enn avisene i England og Norge. Det er bare ti år siden kjendisbladene for alvor dukket opp i Norge. Før det eksisterte ikke noe «behov» for kjendisblader.

For det første: «Folks behov» er gjenstand for politisk kamp. Det tydeligste eksempelet gir en sammenlikning av stridene rundt «Dynastiet» og «Nikkerne». Begge programmene ble rimelig godt mottatt av seerne. Hvis de hadde blitt lansert samme uke uten altfor mye oppstuss ville VGs måling gitt dem omtrent samme opplutning og «poengscore». Men rundt disse to un-





Folk ønsker lett underholdning med happy-ending som filmen *Grease 2*.

FOTO: A Paramount picture

derholdningsprogrammene ble det reist en voldsom politisk kamp. Etter at Jon Michelet (som medlem i Kringkastingsrådet!) tillot seg å mene at NRK ikke burde bruke den knappe sendetida på Dynastiet-tullballet, satte høyresida inn en voldsom offensiv. Dette åpenbare B-produktet ble forsvart med nebb og klør av establishment. Verdens Gang kjørte en langvarig kampanje for serien. Rolv Wesenlund fikk hele førstesida i Dagbladet til å skjelle ut Jon M. Høyre-tungvektene sto opp til forsvar av serien, som ingen kan hevde er spesielt god eller spesielt interessant. Derimot er den et totalt ufarlig politisk, den er til de grader systembevarende.

Derfor denne voldsomme propagandaen til fordel for en TV-serie fra krefter som neppe sjøl bruker tida på den. Men de ønsker å «gi folket» denne typen underholdning. Å holde massene i ro med innholdsløs underholdning er et herskertriks som er kjent helt fra romerne ga sitt proletariat gladiator kamper.

Og omvendt med «Nikkerne». Det var et intelligent underholdningsprogram. Ikke verdens beste, men det hadde skarp politisk brodd mot maktøverne. Det kunne bidra til å sette Makta i et dårlig lys. Da gjaldt plutselig ikke lenger argumentet om at «dette vil folk ha». Da var det ikke en eneste person på høyresida som snakket om «formynderi» og «sensur» når høyresida — inkludert kringkastingsjef Bjartmar Gjerde — kjørte sine bannbiller mot programmet, som seinere ble kåret til «årets TV-program» i Dagbladet.

Poenget er klart— Hvilke type underholdning folk «vil ha» er gjenstand for politisk kamp. Høyresida jobber systematisk og målbevisst for at folk skal ønske seg «innholdsløs tidtrøyte». Partiet Høyre ønsker seg et TV2 dominert av Dynastiet. Alt annet snakk er taktiske manøvre. Hvorfor i all verden skulle Høyre ønske seg et TV2 som var kritisk til det bestående samfunn?

Men uansett politisk kamp, det er klart at både Dynastiet og Se og Hør appellerer til store folkegrupper. Hvorfor? Dette spørsmålet er det gjort en rekke mer eller mindre vellykkede forsøk på å svare på. I Tyskland er det utvikla et hel marxistisk (?) tradisjon på området.

I grove trekk går den ut på at «massekulturen» som den gjerne kalles, evner å skape en form for sammenheng og helhet i en verden som framstår som oppsplitta og ubegripelig. Kapitalismen skaper visse terapeutiske behov for sammenheng og kontroll. Disse kan løses av massekulturens vekt på helten som løser og ordner opp i problemene på egenhånd. Vanskeligheter som oppstår skyldes psykologisk brist hos den enkelte og problemene løser seg når individet innser dette og forbedrer seg. Dette er «happy ending»-syndromet, som totalt dominerer all amerikansk filmproduksjon, f.eks.

Det er ingen tvil om at denne individualiseringa fungerer. For folk har liten kontroll over sin egen arbeids- og livssituasjon i det kapitalistiske samfunnet. Den enkelte er bare en liten del i et omfattende arbeidsdelingssystem. Det politiske system, som på papiret skal rette på dette, er sjølsagt ikke noe reelt alternativ. Når helten løser problemene på film, fungerer det derfor behovs-tilfredsstillende. Mest tydelig kommer dette til uttrykk i actionfilmer av Supermann-typen. Når Supermann kommer for seint til å redde sin elskede fra jordskjelv-døden, snur han tida tilbake et stykke så han får tid til på gripe inn.

Svenske Bjørn Hæggqvist har formulert dette slik:

«Delvis er den behovs-tilfredsstillelsen som mediene tilbyr, reaksjonær i seg sjøl. Den som har vent seg til et surrogat, kommer ikke til å stille besværlige krav. Han spør ikke lengre om hans behov er rimelige. Og i den grad surrogatløsninger blir dominerende, blir de et uttrykk for hans resignasjon. Han erkjenner og bøyer seg for umuligheten av å tilfredsstille behovene i virkeligheten».

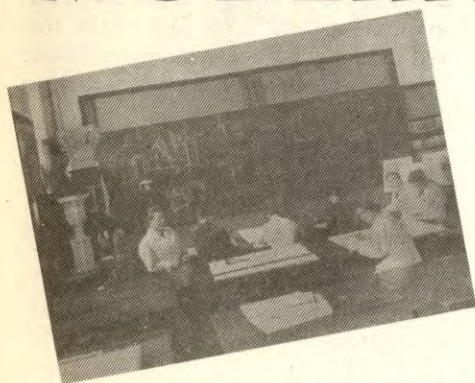
Det viktigste med denne formen for analyse av massekulturen er at den avviser ideen om massekulturen som et kapitalistisk komplott mot arbeiderklassen. Det er ikke slik at Hollywood bevisst forsøker å føre folk bak lyset. Det er slik at den produserer film som folk vil ha, fordi det har vist seg at denne typen filmer fungerer som avslapning og underholdning for folk flest. Og det skyldes igjen grunnleggende samfunnsforhold.

Forklaringa på kjendisbladenes suksess søkes også i liknende grunnleggende samfunnsforhold. Men her er det vanligere å henvise til svekkinga av slektsbånd som gjør familielivet mye mindre og mer isolert enn tidligere. Man kjenner færre folk enn tidligere og har færre vanlig medmennesker å forholde seg til.

Kjendisreportasjene, hjemmehos-rapportene fra folk vi kjenner fra TV-skjermen kan forklares som en kompensasjon for dette.

Et siste moment som ofte blir glemt er dette: Også massekulturen er avhengig av et kunsterisk element. Det nytter ikke å lage samme filmen to ganger. All virkelig vellykka massekultur har elementer av kunst, av kreativ nyskaping. I perioder har massekulturen ligget helt i forkant av kunstutviklinga. Men det er et helt annet tema. □

KAMPEN OM DEN MODERNE ARKITEKTUREN



Høsten 1930 gikk arkitektstudentene til streik. Det var den første i sitt slag i Norge og kravet var undervisning i moderne arkitektur. Det var funksjonalismen som slo seg fram i Norge med et sterkt samfunnsengasjement. Flere av de streikende deltok i tidsskriftet PLAN, som var endel av det fagretta propaganda-materialet Mot Dag ga ut i tredivet-åra.

lismen som slo seg fram i Norge med et sterkt samfunnsengasjement. Flere av de streikende deltok i tidsskriftet PLAN, som var endel av det fagretta propaganda-materialet Mot Dag ga ut i tredivet-åra.

Av Petter Nordahl

De fleste vil ta avstand fra boligblokkene som ble reist på Ammerud i Oslo i 60-åra. Dagens postmodernister skyver disse blokkene foran seg som et skrekens eksempel for å åpne for sitt eget arkitektursyn. De sterile drabantbymiljøene framstilles som en nødvendig konsekvens av funksjonalistenes syn. Dette er en overforenkling.

De streikende arkitektstudentene i 1930 ville avskaffe «dilletanteriet» i arkitekturen, nipsarkitekturen, som postmodernistene vil ha tilbake. Og PLAN-gruppa gikk enda lenger. De stilte seg oppgaven å framskaffe materialet om arbeiderklassens boligforhold og avdekke de samfunnsmessige årsakene til bolignøden. De delte Engels sitt syn, at boligproblemet ikke kunne løses under kapitalismen.

Funksjonalismens gjennombrudd i Norge er knyttet til industrialismens framvekst, særlig ved to forhold. Dekker og søyler i armert betong kom til å sprengte rammene for det klassiske formspråket. Den armerte betongen svarte

på kravet til både strekk og trykk. Den «frie plan» ble et nytt begrep.

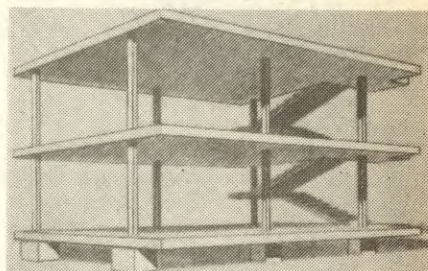
Den økende arbeiderklasse vokste seg sterk i 20-åra. — Hvor skal arbeiderklassen bo? Hvordan skal de bo? Og til hvilken pris? Det ble spørsmål som arkitektene ikke kom utenom.

Arkitektens stilling

I tidligere kulturer var brukeren og den som bygde en og samme person. Under føydalismen vokste arkitektene fram som egen profesjon. Byggherren kan i dag være statlig, kommunal eller privat, og er upersonlig for arkitekten. Men det viktigste kjennetegnet er at arkitekten skyves lenger vekk fra brukerne.¹⁾

Å tegne boliger for arbeiderklassen krevde større vitenskapelige undersøkelser fra arkitektens side. Til sjunde og sist vil det også dreie seg om å velge side: Hvorvidt arkitekten ser det som sin oppgave å bedre arbeiderklassens boligforhold.

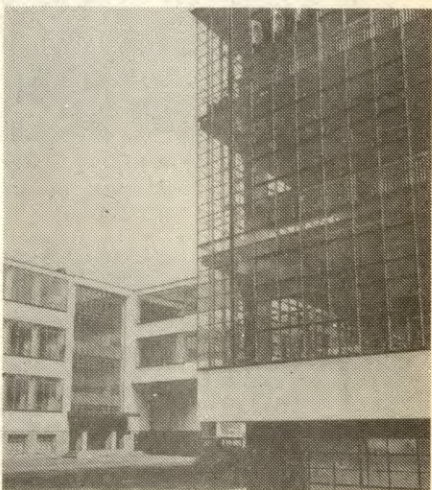
Det europeiske teknologi- og indu-



Le Corbusier viste i 1914 med dette idéprosjektet, «Dom-i-no», hvordan man kunne organisere en hel boligproduksjon med bruk av søyler og dekker i armert betong.



Foto tatt på åpningsdagen for den nye Bauhaus-bygningen i Dessau høsten 1925. Arkitekt Walter Gropius. Under studentstreiken på NTH viste Aftenposten bilde av bygningene med billedteksten: «Funksjonalismens hovedarnested i Tyskland, som mange studenter kaster lengselsfulle blikk efter.»

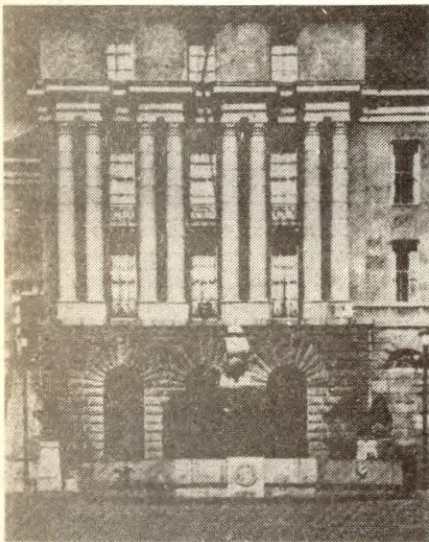


Walter Gropius. Bauhaus 1926. Hjørnet på et av verkstedfløyene.

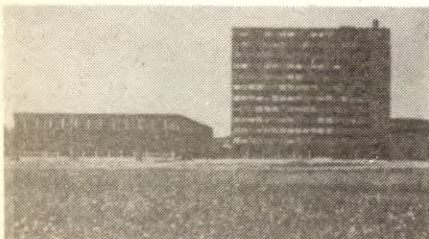
KULTUR



Et eksempel på konstruktivismen. El Lissitzky, Moskva 1927. Design for arkitektutstillingen i Vkhutemas.



Rådhuset i Haugesund, nyklassisime. Bygget ble ferdig 1931 etter en konkurranse fra 1922. Arkitektene Blakstad og Munthe-Kaas.



Fysikkbygningen slik den ble stående ferdig i 1936, påvirket av funksjonalismen.

strisamfunnet vokste fram med nye oppgaver for arkitektene. Funksjonalistene så på disse ytre endringene som forutsetningen for sine arbeider.

Idéimport

Den faglige kampen blant arkitektene i Norge hentet utenlandske impulser. Funksjonalismens gjennombrudd var «internasjonal».

Det er udiskutabelt at funksjonalismens estetikk avspeiler de materielle forholdene. Men fagdebatten i begynnelsen av 20-åra var i stor grad opptatt av formproblemer. Paul Cezanne innleda en utviklingslinje i den vestlige billedkunsten som førte til kubismens innflytelse på funksjonalismen.

For den europeiske arkitekturen som vokste fram på 20-tallet, ble den rasjonelle teknikken et ideal og et forbilde som skulle etterlignes. 20-tallsradikalismen søkte å gi denne teknikken form. Etter 1. verdenskrig fantes denne radikalismen spredt utover Europa på flere steder. Til de viktigste grupperingene hørte de Stijl i Holland, der Sturm i Berlin, Bauhaus i Weimar, konstruktivismen i Sovjet og rundt arkitekt Le Corbusier i Paris. Alle gruppene hadde lokale særpreg, men det som åpenbart gjorde dem sammenlignbare i 20-åra er den felles form de ga arkitekturen. Man begynte å snakke om en ny «stil». Her hjemme ble kopiene seinere kalt «funkis», oftest som en mindreverdig betegnelse.

Bauhaus

Keiseren falt i Tyskland etter 1. verdenskrig, men de revolusjonære tapte kampen om regjeringsmakta. Funksjonalistene i Weimarrepublikken støtta de revolusjonære, for seinere å trekke seg helt ut av politikken. Arkitekt høyskolen Bauhaus i Dessau ble kjent i Europa for sin radikale pedagogikk og fordi skolen gikk i spissen for å utvikle den moderne arkitekturen. Den første forelesningen om funksjonalismen i Norge ble holdt i 1928 i studentersamfundet i Trondheim av nordmannen Edvard Heiberg, utdanna fra Bauhaus. Da fagdebatten for alvor ble satt på dagsorden blant arkitektstudentene på NTH våren 1930, trua flere studenter

med å forlate høyskolen og fortsette studiene ved Bauhaus.

Skolen ble åpna i 1919 under Walter Gropius' ledelse, og proklamerte seg som «sosialismens katedral og håndverkets vugge». I 1925 sto den nye Bauhaus-bygningen ferdig, tegna av Gropius. Den ble samtidig et symbol på den moderne arkitekturen. Den første tida ved Bauhaus var prega av «sosialistiske utopier, metafysiske spekulasjoner og ekspressionisme i kunsten».²⁾

Det hører med til historia at Johannes Itten, som formet skolens grunnkurs, var buddist. I 1923 ble han erstattet av Moholy-Nagy, konstruktivist og kommunistflyktning fra Ungarn. Navn som Kadinsky og Klee er også knytta til Bauhaus, forkjempere for den abstrakte kunsten.

Formoppfatningen

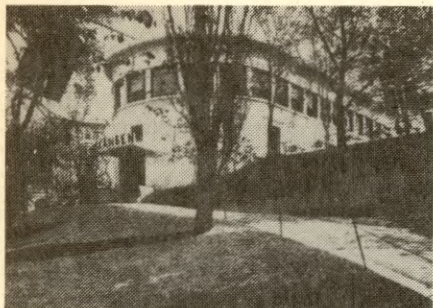
Konstruktivismen kom fra Sovjet. Den sovjetiske billedkunstneren Malevitch framheva kunstens autonomi i forhold til politikken. Han tapte debatten i Sovjet, men det radikale formspråket ble godt mottatt i vest. Man trodde at den nye kunsten skulle tjene som veiviser for samfunnsutvikling.

«Når arkitekturfornyelsen i vest begynte å ta eksempel av Sovjet, er det ikke rart at man også ideologisk ville følge samme veier.» (Mikkola) Kommunisten Hannes Meyer overtok etter Gropius i 1928. Meyer ville avskaffe billedkunstundervisningen ved Bauhaus og proklamerte: «Stadion er bedre enn kunstmuseet.»

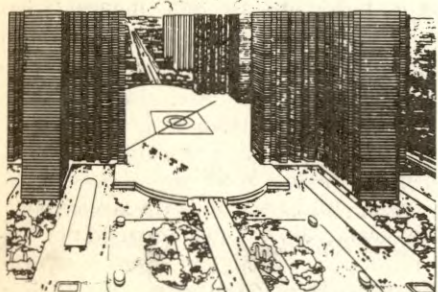
Funksjonalistene arbeider analytisk. Metodene var stikk motsatt de klassiske komposisjonsprinsipper der funksjon skulle passe inn i en bestemt stilform. Funksjonalismen ville avskaffe det konvensjonelle stilapparatet.

Hos funksjonalismen finner vi asymmetri, betoning av det horisontale, bruken av det åpne og kontinuerlige rom, den slette og udekorerte veggen, samt kubiske former.

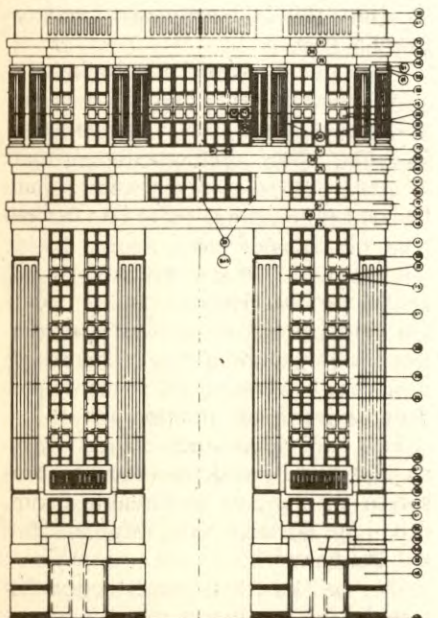
Det er riktig å si om funksjonalismen at formen svarte til funksjonen. Men i begynnelsen av 20-åra var utgangspunktet idealistisk. Formeksperimentene ble forsøkt dytta på de praktiske krav. Først i slutten av tiåret ble



Restaurant Skansen, oppført 1926—27. Arkitekt Lars Backer. Bygningen lå like ved Akershus Festning i Oslo, ned mot Rådhusplassen, revet 1967.



Le Corbusiers Plan Voisin 1925. Forslaget var å rasere store deler av Paris til fordel for store høyblokker.



Dagens ornamenten, den nye retningen innenfor arkitekturen som blir kalt postmodernisme. Palacio d'Abraxas av arkitekt Rigardo Bofill. Fasadetegning fra 1981.

den materialistiske siden ved funksjonalismen framheva.

Uttalelser fra Hannes Meyer røper også et mekanisk materialistisk syn: Hvis bare teknikkens og funksjonens problemer ble løst, ble arkitekturen skapt av seg sjøl. Her ligger svakheten hos funksjonalismen. En ny tid skulle begynne med arkitekter som heva seg over historia. («Starting from zero.») Dagens postmodernister begår den samme feil. Husene kan virke forskjellige, ytre sett, men med sitt tilfeldige virvar av sammenraskete ornamentar tar den også for lett på det *kunstneriske* — og på *historia*.³⁾

Boligproblemet

Funksjonalismen klarte å svare på de nye krav som ble stilt til hygiene, lys og luft for arbeiderklassen. Det ble utviklet standardkrav til boligen. Arkitekter og planleggere engasjerte seg i å utvikle prototyper. I Frankfurt holdt CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne) sin andre kongress i 1929. (Danna 1928.) Temaet var «Wohnung für das Existenzminimum» (minimumsboligen), boligproblemet og byggeteknikkens rasjonalisering ble diskutert. CIAM-kongressene ga inspirasjon til unge norske radikale. Berlin og Frankfurt am Main, med sine radikale byplansjefer, kunne vise til nye og moderne boligområder. Signalene ble spredd gjennom tidsskrifter som «Das Neue Berlin», «Das Neue Frankfurt», og «Stein, Holtz, Eisen». Sammen med tidsskriftene kom de europeiske arkitekturutstillingene til å spre funksjonalismens ideer og formens internasjonale karakter.

Det norske gjennombrudd

Funksjonalismen i Norge hadde tre sider. Den ene var den estetiske som vi har vært inne på. Den andre sida var arbeidsmetodene: Funksjonsoppdeling, funksjonsanalyse, effektivitet og økonomi. Den tredje sida var det samfunnsbevisste engasjementet der boligspørsmålet og hvordan det kunne løses, kom i sentrum. Det var denne siste sida ved funksjonalismen som kom til å være det viktigste for streiken på NTH og seinere PLAN-gruppas engasjement.

I tillegg til Tyskland ble mye av inspirasjonen henta fra Sverige. Tidsskriftet «Byggmästaren» formidla tanker fra den nye byplanlegginga i Europa. I kretsen rundt «Kritisk revy» i Danmark deltok nordmannen Bernt Heiberg. Stockholmsutstillingen i 1930 ble en manifestasjon over hele funksjonalismens tenkesett. Først i 1938 ble en lignende utstilling holdt i Norge, under slagordet: «Vi kan». Men alt i 1927 sto restaurant Skansen i Oslo ferdig, tegna av Lars Backer. Et byggverk med alle funksjonalismens varemerker. At fortidens estetiske krav enda hang igjen, kan Haugesund rådhus være et eksempel på. Fire år seinere sto dette bygge ferdig i rein ny-klassistisk stil.

Strid

Undervisningen ved arkitektavdelingen på NTH gikk i det samme gamle sporet: «Pensum ved NTH var preget av romantikken, av nyklassisismens heftige blomstring og av eksersisen i arkitekturens historie og formspråk. I bygnings-teknikk ble det undervist på en god og grundig måte som var tilpasset på en tid som gikk mot slutten.»⁴⁾ (Frode Rinna)

Samme året som Backer tegna Skansen dukka det opp strid om en professoransettelse. Det samme gjentok seg våren 1930 om det ledige professoratet i Husbyggingslære. Studentene samla seg til faglige diskusjoner i «Arkitektstudentenes Broderskap», som ellers hadde fungert som en sosial linjeforening. Formann («Dominus») var Tørris Søyland.

«Arkitektutdannelsen i støpeskjeen» skrev avisene. Førstesideoppslag for Dagbladet 12. april 1930: «De unge arkitekter må lære seg å tenke praktisk og sosialt istedenfor å utføre idealprosjekter.»

Det bemerkelsesverdige var at professorene ved arkitektavdelinga forholdt seg tause og nekta å delta i fagdebatten.

1930 gikk Johan Joachim Meyer av for aldersgrensa. Han hadde vært professor i Form og Ornamentlære siden 1911, samt den Norske Bygningskunst. Det ledige formålereprofessoratet ga studentene en ny anledning til å slåss for en tidsmessig arkitektur.

KULTUR



Dagbladet skriver om sensasjonen på høyskolen onsdag 29. oktober 1930. Det ble vist bilder av de streikende arkitektstudentene idet de forlot Høyskolen i samla flokk med sine tegnefrakker og øvrige tegneutstyr. Troppen ble anført av en kvinne. Mens de gikk nedover høyskolebakken sto de øvrige studentene fra de andre faglinjer på hovedtrappa og hylla de streikende med knyttneaver. Sympatiaksjoner ble planlagt. Studentersamfundet ble omgjort til et midlertidig «arkitektakademi».

Artikkelen som førte til utvisning

September 1930 skreiv Søyland en artikkel i «Byggekunst», arkitektens fagtidsskrift, om forholdene ved NTH. Fordi artikkelen kom til å utløse store reaksjoner, vil jeg sitere fra den. Søyland skreiv:

«Begge søkerne (til formålæreprofessoratet) tilhører den eldre retning innen arkitekturen, med andre ord to herrer som utvilsomt vil passe godt inn i miljøet ved Høyskolen, men som vi dog nødig ser anbrakt der uten videre. Vi kan nemlig ikke oppgi kampen for å få arkitektavdelingen modernisert, og en ny professor av denne støpning vil bare gjøre kampen verre.» Om undervisningen: Slik som det har vært drevet inntil nå har det ikke hatt noen forbindelse med det tyvende århundre.» Om debatten i Dagbladet: «Men d'herrer professorer holdt kjeft og lot stormen rase, utenfor. . . Intet virker så dårlig på elevene som å se sine lærere redde og feige for å forsvare sine meninger.» En utvikling på den samme vei «vil føre til at arkitektavdelingen blir en middelalders institusjon, eller et museum for gammeldagse professorer og antikke gipsavstøpninger.»

Søylands artikkel traff midt i blinken. Det var utvilsomt et rettfærdig angrep. 4. oktober ga arkitektstudentene offisiell tilslutning til artikkelen. Den 22. oktober utviste Kirke- og undervisningsdepartementet Søyland for tre måneder, etter enstemmig innstilling fra professorrådet. Man kunne ikke finne seg i slike «usømmelige skrivelser».

Streik

Søyland fikk ingen anledning til å forsvare seg. Utvisningen ble først offentliggjort i en forelesningstime mandag 27. oktober.

Studentene reagerte spontant på utvisningen med å forlate Høyskolen og samla seg i Studentersamfundets lokaler. Her ble det vedtatt streik. 42 studenter deltok i streiken, 3 fortsatte sitt arbeid på høyskolen.

Det var bredden i studentenes kritikk som var det avgjørende. Årsaken til streiken var mangler ved formundervisninga, undervisningsmetodene, den

mekaniske og åndløse stilkopieringen, og fraværet av et sosialt innhold. Professoransettelsene ga støtet til å sette faget under debatt, mens utvisningen av Søyland utløste opprøret.

Carsten Boysen var formann i Arkitektstudentenes særutvalg, en slags interesseorganisasjon for studentene. Han ble den naturlige talsmann for de streikende. To år tidligere hadde Boysen vært i Sovjet i regi av det svenske Clarté-forbundet og skreiv til dagspressen om sine samtaler med undervisningsminister Lunatscharsky. Kravet fra de streikende var å få diskutert faget i hele sin bredde, få legge fram forslag til ny studieplan og at departementet heva utvisningen av Søyland. Dagbladet hadde hele tida støtta innholdet i studentenes kritikk. Men dengang som nå var støtten halvhjerta. Dagbladet syntes at man kunne få «sagt det på en litt mindre brautende måte enn ved å erklære 'streik' etter beste kommunistiske oppskrifter.» (29/10 1930)

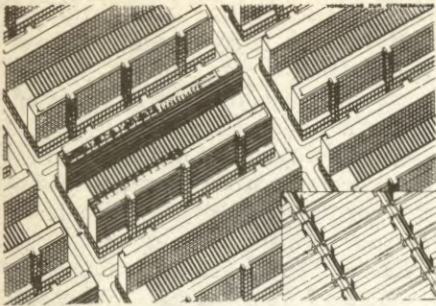
Forslag til studieplan

Sjølve streiken varte bare en uke, men studentene oppnådde seier. De fikk støtte for kritikken blant praktiserende arkitekter, de fikk legge fram forslag til ny studieplan og utvisningen av Søyland ble heva.

Torsdag 4. desember 1930 samla studenter og lærere seg, sammen med den øvrige arkitektstand, i Oslo Militære Samfund. Oslo Arkitektforening hadde invitert til stormøte om studieplanen for arkitektavdelinga på NTH. Det ble ikke det rabaldermøte mange hadde sett fram til. Til det var studentenes kritikk for overveldende. Sverre Pedersen («Pæra»), som representerte professorene, måtte motvillig godta de nye krav til arkitekturen. På vegne av studentene la Boysen fram et konkret forslag til endring av studieplanen. De to første årene skulle hovedfaget være *Praktisk Formlære*, en forening av tekniske og estetiske fag. (Studieplanen for Bauhaus 1928 la vekt på praktisk arbeid de fire første semestrene.) Det interessante er forslagene Boysen la fram som teoretiske og almene fag: «*Psykologi, sosiologi og Norsk Boliglære. Bygningskunstens historiske utvikling med vekt på det konstruktive*



Forside på PLAN nr. 3 1935.



Forslag til «varehusby» av Ludwig Hilberseimer, Tyskland 1930. «Hilberseimers prosjekt er ett varsel eller ett symptom snarare än en förebild.» (Elias Cornell) Lignende Lamell-prosjekter ble lansert i 30-åra under vignetten: den klasseløse staten. Spekulasjonsboligene i Kirkegata ved Majorstua i Oslo er eksempel på slik det er i praksis.



Boligbyggelse under gjenoppbyggingen av Berlin. Bruno Taut 1927. Georg Wagner var byplansjef. Han knytta også til seg Walter Gropius og Mies van der Rohe (Bauhaus-leder 1931—33).

grunnlag og formgivnings sosiologiske begrunnelse. *Moderne boligforhold og byplanlære. Byens og byplanens økonomiske, sosiale og hygieniske forutsetninger.*»

De sosiale sidene ved arkitekturen ble sterkt framheva av Boysen. Den moderne arkitekturen måtte bygge på vitenskapelige undersøkelser av virkeligheten. Det viktigste ved studieplanforslaget til Boysen var at den brøyt med laugsånden innafør faget: Mestersvenn-tradisjonen som hadde som eneste kunnskapsteori å «lære gjennom å kopiere andre».

Studentenes seier ble kortvarig. Det skulle bli få kosmetiske endringer i studiet utover i 30-åra, sjøl om det ble umulig å etterligne greske søyler. NTH ble sjelden bedre enn sine lærere. Etter krigen kom byplanundersvisningen inn for fullt. Først i 50-åra ble det drevet formeksperimentering på NTH etter ideer fra Bauhaus.

Den norske funksjonalismens gjen-

nombrudd i Norge tok opp i seg mye av kritikken fra studentopprøret på NTH.

Tidsskriftet PLAN

I 1933 kom første nummer av tidsskriftet PLAN. Samme året kom Hitler til makta i Tyskland og stengte Bauhaus. Nygårdsvold innleda Arbeiderpartiets aura i norsk politikk. Flere fra NTH-generasjonen 1928—1932 deltok i PLAN-redaksjonen: Eyvind Alnæs, Carsten Boysen, Gunnar Ø. Jørgen, Frode Rinnan og Erik Rolfsen. PLAN ble utgitt av Sosialistiske Arkitekters Forening og kom ut med fire nummer mellom 1933 og 1936 med et opplag på 1000. Men innflytelsen var større enn opplagstallet skulle tilsi. «Bladet kombinerte en rekke nye radikale tendenser. Det propaganderte for en sosial boligpolitikk, en funksjonalistisk arkitektur, et sosialistisk samfunn og for en marxistisk verdensanskuelse. Alt dette ble smeltet sammen til en enhetlig profil.» (Martens/Moe) I tråd med PLANs program om «aktivt å delta i den sosialistiske omformingsprosess i arbeiderklassens tjeneste,» arbeidet de aktivt i leieboerbevegelsen. 1934 ble de premiert i Oslo Kommunes konkurranse om bedre boligtyper. Også den redaksjonelle deltakelsen i Arbeidernes Leksikon og Boysens seinere arbeid med Oslo Bys Vels boligundersøkelse bør framheves.

PLANs funksjonalismekritikk

PLAN-gruppa kalte seg funksjonalister, men var ikke reservasjonsløse «funkis»-tilhengere: «Le Corbusier har ingen forståelse av de samfunnsmessige og økonomiske forutsetningen som skaper de nuværende kapitalistiske storbyers utløste trafikk- og beboelsesproblemer. Hans planer for fremtidens byer representerte på en måte den ensidige teknisk innstillede arkitekts dagdrøm. Hva det formelle angår møter vi allerede hos Le Corbusier en tendens som siden har gjort seg gjeldende i all 'funksjonalisme', tendensen til å anvende den industrielle teknikkens former også der hvor det produksjonstekniske grunnlag ennå er håndverksmessig. Spirene til 'funkissen' — til den formelle overflatiskhet, maskinromantikken og dampbåtmotivene — var allerede til

stede hos Le Corbusier.» (Vårt Program, Plan nr. 1, 1933)

Det er viktig å forstå denne kritikken, fordi mye av dagens angrep på funksjonalismen er et vulgæroppgjør med alt det PLAN sto for.

I 1936 gikk MOT DAG inn i DNA. Rolfsen ble byplansjef i Oslo etter krigen (1947—73). Rinnan representerte bl.a. DNA i Oslo Bystyret 1956—63. Det finnes mange tråder fra PLAN og fram til det som er blitt DNAs og statens boligpolitikk. Men de radikale standpunktene fra 30-åra kan ingen ta fra dem. □

FOTNOTER

- 1) Anna Östnäs, *Arkitekterna och deras yrkesutveckling i Sverige*. Chalmers tekniska högskola 1984. På side 183 har forfatteren satt opp et oversiktlig skjema over utviklingen av forholdet mellom byggherre, de som bygger, arkitekt og brukerne.
- 2) Kirmo Mikkola. *Funksjonalismens estetikk*. Byggekunst 1982, nr. 7 s. 344. I denne artikkelen stiller Mikkola spørsmålet om funksjonalismen virkelig var funksjonell: «bestämde det praktiska ändamålet formen? Ledde den nya metodiken till en entydigt bestämd form, betingad av praktiske krav?» Mikkolas funksjonalismekritikk rammer ikke PLAN.
- 3) Elias Cornell. *Finns det någon väg för arkitekterna?* Göteborg-posten 6. oktober 1983. Cornell hevder at postmodernisme og funksjonalisme er grenner på samme gamle tre. «To alvorlige svakheter har de felles. De tar for lett på historien.» Se også: Elias Cornell: *Bygge av stad och land*. Bokforlaget PAN/Norstedts, Stockholm 1977.
- 4) Johan-Ditlef Martens og Ketil Moe. *PLAN 1933—36. Tidsskrift for bolig og byggespørsmål*. Universitetsforlaget 1983. Denne boka er en nyredigering av tidsskriftet. Inneholder i tillegg en presentasjon av PLAN og intervju med medarbeiderne.
- 5) Christian Norberg-Schulz' to bidrag i *Norges Kunsthistorie*. Gyldendal Norsk Forlag 1983. *Fra Nasjonalromantikk til funksjonalisme. Norsk arkitektur 1914—1940*. (bind 6, s. 7—111). *Fra gjenreisning til omverdenskrise. Norsk arkitektur 1945—1980*. (bind 7, s. 7—82). Alle sitater av CNS er henta fra disse bindene. Denne «offisielle» oppsummeringen av periodene har møtt oppsiktsvekkende lite motbør.
- 6) Carsten Boysen. *Litt om tidsskriftet PLAN i Norsk kunsthistorie*. Byggekunst 1984, s. 85. Utgitt av Norske Arkitekters Landsforbund (NAL).
- 7) Pål Henry Engh og Arne Gunnarsjaa. *Oslo — en arkitektguide*, s. 249, Universitetsforlaget 1984.
- 8) Morgenbladet fredag 17. febr. 1984. Temaside i en serie om postmodernismen. Overskrift: «Postmodernismen: Når man tar en dorisk søyle og gjør den om til en moderne telefonkiosk.» Intervju med lærer Fredrik Wildhagen ved Statens Håndverk- og kunstindustriskole og arkitekt dr. philos Thomas Thiis-Evensen, lærer ved Arkitektthøgskolen i Oslo. Thiis-Evensen takker her Norberg-Schulz fordi Norge blir sett på som et foregangsland i Skandinavia. «Han har reist rundt og fremmet forståelsen for den post-modernistiske arkitekturen.»

FUTURISME

Åspå er vanskelig, heter det, særlig om fremtiden. Den som er interessert i politikk er imidlertid henvist til å gjøre det. Ikke bare det, forestillinger om hvorledes fremtiden blir og hvorfor den blir slik utgjør helt vesentlige bestandeler av et politisk standpunkt.

Av Ragnar Næss

I det følgende skal jeg ta opp to eksempler på spådommer om fremtiden. Ett av dem er fra et par år tilbake og spør hva som vil skje frem mot år 2020, det andre er fra 200 år tilbake, et eksempel der vi har den fordel at vi i dag kan se at det gikk helt annerledes enn spåmannen sa.

Det første eksemplet er Erwin Laszlos bok «Avgjørandets epok 1990—2020» (Svenska Dagbladets Forlag, 1984.)

Laszlos utgangspunkt er følgende: Hva om den største trusselen mot menneskeheten ikke er kjernefysisk ødeleggelse, men et globalt sammenbrudd av 1900-tallets sivilisasjon med dets sammenvevde system av informasjon, industri og teknologi?

Laszlo går gjennom noen momenter for å beskrive dagens krise. Det dreier seg om *energi* (kjernekraft kan løse problemene, men forutsetter selv stabile samfunn for å kunne bygges), om *livsmidlerogvann* (avskoging fører til tap av vann, verdens ørkener vokser, de store mateksportørene vil etter hvert måtte produsere utelukkende for eget konsum), om *befolkningsøkning* (på slutten av 1990-tallet vil befolkningen nå 6 milliarder), om *urbanisering* (vi vil få byer på 20 og 30 millioner innbyggere), om *militarisering*, etc.

Dette er kort skissert den bakgrunnen Laszlo prøver å si noe om fremtiden ut fra. Hans beskrivelse er som følger:

Det skjer en tiltakende krise på 1990-tallet. Den starter ved at de sterkeste av de landene som skylder penger (Brasil, Argentina, Mexico, Venezuela) nekter å betale, følgen blir at en del andre følger etter. USA gjør ingen ting i denne situasjonen til tross for ønsker om militær intervensjon. 6 måneder senere følger noen østblokkland og andre land i Asia og Afrika med. De som ikke slutter seg til, håper på økonomiske overføringer, men får det ikke, fordi de ikke har noe å gi igjen. Pro-vestlige regimer faller.

Sovjet-Unionen står på sidelinja og tar ikke noe ansvar for krisen. De nye radikale regimene blir derfor separatiske snarere enn Sovjet-vennlige.

På slutten av 1990-tallet står over hundre land på



terskelen til økonomisk ruin. Nye ledere er militaristiske: De støtter seg på den eneste samfunnssektoren som fremdeles fungerer.

Strukturen revner

De rike landene prøver å omorganisere sin handel mot hverandre, men de er avhengige av energi og råvarer fra utviklingslandene i syd og havner i en bitrere og bitrere konkurranse-situasjon. Samfunnsstrukturen revner i disse landene. Ca. 2000 går den privilegerte livbåtspolitikk dukken. Soldater deserterer, det militære er verdiløs i en situasjon med økende fattigdom og mangel på livsmidler.

«Øgonblikket då de stigande spänningarna skulle ha kunnat leda til ett globalt krig har kommet och forsvunnit. Det passerade snabbt — innan någon makt-hungrig diktator kunde ge den ødesdigra ordern att avlossa kärnvapen.» (s. 98)

OM FRAMTIDA

Man kan ikke gå videre på samme vei, men spørsmålet er: Hvilken vei?

Laszlo skisserer to muligheter: Enten vil det oppstå nye diktaturstater, kjennetegnet ved hard intern og ekstern kamp. Disse organiseres i stabile stater.

Den andre muligheten kaller han «Føniks-scenariot» etter mytologiens fugl Føniks som oppsto av sin egen aske. Denne muligheten er kjennetegnet ved at menneskene reagerer med god vilje og solidaritet ved siden av de aggressive reaksjonene. Og det startes et omfattende gjenoppbyggings-arbeide.

Utgangspunktet her er en menneskehet bestående av overlevende boende i kolonier uten egentlige statsdannelser. Det finnes lite teknologi som fungerer, ingen elektrisitet, ingen statsmakt, f.eks. ikke noe politi.

Han skisserer her en utvikling kjennetegnet ved at økonomisk vekst fører til at byene våkner igjen. Men det viktigste er at nye ideer vinner frem. Ikke basert på gjensidig avhengighet, men på gjensidig respekt. Det

skjer en nedbygging av den nasjonale staten, og dannelse av nye enheter. Laszlo diskuterer størrelsen på disse, og antar at enhetene bør være på ca. 500 000 mennesker.

På dette punktet i boka blir det klart at Laszlo nå er gått over til å skissere en type samfunn som han tror vil løse en del av de problemene vi ser i vårt samfunn i dag. Vi skal ikke følge ham i detalj, men heller tenke litt over hva han faktisk gjør i boka.

Siden Laszlo skrev boka er verdensøkonomien på oppmarsj, samtidig som økokrisen i de fattigste landene, særlig i Afrika, er blitt verre. Gjeldskrisen er et like aktuelt tema. Det er små forandringer i det generelle bildet.

En vurdering

Hvorledes skal man vurdere en bok som dette? En måte å vurdere den er etter om den har hva vi ville kalle for noen *gode ideer*: Mulige framtidige utviklinger som

FUTURISME

leseren ikke har tenkt seg før. Slik sett synes jeg at tanken om at krisen kan bli så alvorlig at det nærmer seg det bildet vi har av tilstanden etter en atomkrig, *men uten noen atomkrig*, og uten større kriger i det hele, er interessant. Mange har vel regnet det for nærmest selvfølgelig at krise etter hvert vil føre til krig. Men utviklingen i 20- og 30-årene i vårt århundre er egentlig et eksempel på noe annet: Krigen kom etter at den økonomiske og sosiale krisen i det vesentlige var overvunnet.

Dette er da en positiv side ved en bok som det trolig først og fremst er grunn til å kritisere. Laszlos bok kan trolig brukes som illustrasjon til begrepet *utopisme*.

Grovt sett består boka av en *krisebeskrivelse*, en *sammenbruddsbeskrivelse*, og en beskrivelse av et *kvalitativt annerledes samfunn* som oppstår av ruinene av det gamle.

Laszlo beskriver en *krisesituasjon* ut fra situasjonen på en rekke områder: Økonomi, økologi, sosial desintegrasjon etc. Dette er greit og tillitvekkende skrevet.

Men når han beskriver selve *sammenbruddet* innfører han en rekke nye temaer, f.eks. snakker han svært meget om politiske forhold, mens han i liten grad har behandlet dette temaet tidligere. På den andre siden finnes det områder han dekker under krisebeskrivelsen som han ikke redegjør for i beskrivelsen av sammenbruddet: Hvordan går det med utviklingen av ørkener på 1990-tallet? Osv. osv. Sovjet-Unionen sies å ha stått på sidelinja i utviklingen, men hvordan gikk det med denne del av verden? Hvordan gikk det med Kina? Dette får vi ikke vite noe om.

I beskrivelsen av *gjenoppstandelsen* bor imidlertid menneskene «på landet» i små grupper. Hvordan kom de ut av byene? Var områdene utenfor byene noe særlig egnet til å overleve i? Hvilke problemer *i dag* er det som kan løses ved å ha mindre politiske enheter? Alt dette er ting som Laszlo ikke tar opp.

Det *utopiske* ved denne fremstillingen er selvfølgelig ikke at Laszlo tillater seg å være optimist, eller at han prøver å forutsi fremtiden relativt detaljert, men snarere at han ikke *forfølger de samme faktorene* i gjennomgangen av krise, sammenbrudd og gjenoppstandelse. Dette gjør at boka ikke gir noen samlet og begrunnet fremstilling av hvorfor nettopp denne typen problemer må føre til denne typen sammenbrudd, og igjen til en ny og bedre verdensordning av en bestemt type.

Mitt inntrykk er imidlertid at de fleste forfattere som prøver å si noe om fremtiden på basis av tendenser i nåtiden, synder mot det idealet vi har pekt på her: De skriver om *en* type temaer når de beskriver krisen i dag, går over til andre temaer når de beskriver sammenbruddet i dagens ordning eller det klimaks hvor en bestemt utvikling snur, og går så entusiastisk i gang med å beskrive et fremtidig og bedre samfunn ut fra temaer som i liten grad tidligere har vært tatt opp.

Malthus' bidrag

Vi skal forlate Laszlo, og se på en av de første og mest

effektive spåmakerne i europeisk historie — effektiv da i den forstand at han fikk folk til å godta spådommene i en nesten utrolig grad — Thomas Robert Malthus (1766—1834).

Hans bidrag besto i å systematisere noen trekk ved samfunn som var lette å se: Befolkningsveksten blant mennesker følger en geometrisk rekke når den ikke begrenses: dvs. det finnes en multiplikator en kan bruke for å beregne fremtidig befolkning, f.eks. en prosentvis økning pr. år.

Produksjonen av mat som skal mette en økende befolkning vil imidlertid ikke øke etter de samme prinsippene. Tvert imot er det grunn til å tro at økt innsats for å produsere mat vil gi en synkende effekt: Etter hvert som metodene forbedres vil en *gitt økning i innsats gi mindre og mindre økning i produkt*. Befolkningsøkningen vil altså tendere mot å løpe foran økningen i matproduksjon. Befolkningsøkningen kan bare bremses ved økt sykdom og dødelighet, f.eks. i krig, ved aborter, drap på spedbarn, prevensjon og ved seksuell avholdenhet. Bare det siste regnet Malthus som forenlig med et moralsk og lykkelig liv, men som usannsynlig fordi folk flest ikke vil greie å etterleve dette.

Hans pessimistiske konklusjon er da at menneskene alltid vil leve i elendighet fordi den nødvendige begrensningen i befolkningsøkningen — som selvfølgelig setter seg gjennom enten menneskene vil eller ikke — alltid vil være forbundet med elendighet, sorg og savn eller umoral.

Malthus' betraktninger fikk store politiske konsekvenser. De ble brukt for å underbygge ideer om at det er nytteløst å prøve å forbedre flertallets levekår, fordi en befolkning alltid vil formere seg opp til det punkt der levestandarden synker mot eksistensminimum. På slutten av hans liv ble tankene hans brukt til å utforme undertrykkende fattiglover i industrialismens England på 1800-tallet. Videre som begrunnelse for at lønninger for arbeiderklassen ikke skulle heves over eksistensminimum. Teorien viste jo at alle forsøk på å bedre levestandarden var nytteløse. Arbeiderklassen ble i stedet oppfordret til å vise seksuell avholdenhet for å hindre befolkningsøkning.

Stor oppslutning

I dag vet enhver at Malthus tok feil i sine spådommer. Han undervurderte mulighetene for produktivitetsovergang i matproduksjonen, og mulighetene for befolkningsbegrensning ved prevensjon i stort omfang.

Dette er trivielt. Viktigere er det å se på forutsetningene for at teoriene kunne få så stor oppslutning. Tildels er dette lett å se. Det engelske borgerskapet trykket Malthus' teorier til sitt bryst fordi den fortalte dem at det er umulig å gjøre noe med fattigdommen og elendigheten i samfunnet. En sterk befolkningsøkning som viste seg ved folketellingen i 1801, tre år etter at Malthus publiserte sine tanker første gang, bidro også til at

han ble lagt merke til. Mens offentligheten tidligere hadde regnet stor befolkning som en kilde til rikdom og fremgang, begynte nå mange å se på det som et problem.

Dette bringer oss til en annen grunn til Malthus' fremgang. Teoriene hans syntes rett og slett å *beskrive virkeligheten* slik den var. Hvem kan benekte at menneskenes evne til å formere seg er ubegrenset, mens påstander om at det er mulig å øke matproduksjonen i det uendelige virker ganske annerledes tvilsomme?

En annen kilde til at teorien kunne godtas er at den opererer på flere nivåer, men uten at forholdet mellom disse blir gjort helt klart. Dels appellerer Malthus til almene «sannheter» av den typen vi har skissert, (Alle vet at...) dels bruker han argumenter om «synkende grensenytte»: Veksten i resultat ved økning av innsats synker *med gitte metoder* — dette er eksempler på tanker som senere er formalisert i økonomisk teori — dels bruker han et alment argument om at *metodeforbedringer* i enhver matproduksjon må gi lavere og lavere resultat. Noen steder argumenterer han med at befolkningsøkningen følger en geometrisk rekke, mens matvareproduksjonen må følge en aritmetisk rekke, matematisk uangripelighet.

Endelig kunne hullene i teorien tettes ved å henvise til ting som vanskelig kunne etterprøves, men som hadde en rimelig klang. Når Malthus' kritikere viste til eksempler på at levestandarden hadde øket raskere enn befolkningsveksten, kunne han «redde» teorien ved å hevde at det *måtte* skyldes at folk hadde praktisert seksuell avholdenhet, noe flertallet aldri ville gjøre i lengre tid i noe tilfelle. Dette var da forhold som det selvsagt var umulig å dokumentere.

Ubrukelig teori

Alt dette til tross for at Malthus' teori var helt ubrukelig til noe den vel var forutsatt å kunne gjøre: Å forklare befolkningsøkning og forholdet mellom denne og levestandard i konkrete tilfeller. Dette berodde dels på at Malthus ikke tok med alle faktorer som må forutsettes å spille inn: Han la vekt på fødselsrater og giftemålsstatistikk, men sier lite om dødelighet.

Dels berodde det på at de opplysningene som krevdes for å vurdere konkrete tilfeller, f.eks. befolkningsøkningen i England på slutten av 1700-tallet, rett og slett ikke forelå på denne tiden. Den dag i dag er ekspertene uenige i om befolkningsøkningen den gangen skyldtes lavere dødelighet som følge av bedre helseforhold eller om det skyldtes større *etterspørsel* etter arbeidskraft — bl.a. barn — i industrialismens barndom.

Dette kan vi da i ro og mak fastslå i ettertid fordi viktige spådommer Malthus kom med viste seg ikke å slå til. Men på den tiden da teoriene ble fremlagt, og befolkningen plutselig steg mer enn man hadde ventet, fikk Malthus' tanker en veldig gjennomslagskraft.

Ville det vært mulig å gjennomskue Malthus' teorier



Robert Malthus, (1766-1834) engelsk professor i sosial-økonomi og historie.

på den tiden da de ble lansert, og å få gjennomslag for mer realistiske (og optimistiske) teorier? Det fantes hele tiden kritikere som inspirert av opplysningstidens optimisme, og inspirert av idealene fra den franske revolusjonen hevdet at det var mulig å bedre menneskenes liv ved utdanning og omforming av samfunnet. Men de vant i liten grad frem.

En måte å kritisere Malthus på, er å vise til metodiske svakheter ved hans teori: Det mangler en klar oppstilling av hvilke faktorer han mener spiller inn for forholdet mellom f.eks. befolkningsvekst og matproduksjon. Klarere skille mellom faktorer der man har faktisk kunnskap, f.eks. statistikk, og der man bare har antakelser. Klarere skille mellom de *fenomenene* han undersøker, f.eks. befolkningsøkning og økning i matproduksjon, og *modeller* han bruker for å beskrive og forklare fenomenene, f.eks. modeller som aritmetiske og geometriske rekker.

Ville en slik utbygging av en teori på et bedre vitenskapelig grunnlag ha kunnet ført til at Malthus' teori ble «gjennomskuet»? Det er fristende å svare benektende. En teori må alltid støtte seg på antakelser som ikke er dokumentert, og som ofte er vanskelige å dokumentere og avkrefte. Jo vanligere utbredt disse antakelsene er, jo større gjennomslagskraft får teorien. Vitenskapens historie er full av eksempler på at teorier ble trodd på — også av vitenskapsmenn — ikke på grunn av de rent vitenskapelige sidene ved dem, men fordi de *knyttet sammen antakelser de fleste var enige om på en ny måte*. Slik sett er det mulig at Malthus' teorier «sto på dagsorden» i England på denne tiden, og at den — når den først var formulert — var sikret en oppslutning som ville feie enhver motstand til side. □

LOUIS ARMSTRONG

Gamle, milde Satchmo —
ansikt som hjulspor på sletten,
som muld og morild.
Sår på leppene.
Blod på leppene.
Blod på munnstykket av messing. Alltid
raser solstormen
i dine lungers kløftede tre. Alltid
flyr en ravn av duevinger
fra din søndersungne strupe.

Nobody knows...

Ser du alle de hvite hendene, Satchmo?
de klapper.
Hender som slo, hender som hengte, hender
som splittet et mildt groende mørke
med hatets brennende kors.
Nå klapper de.
Og du spiller, gamle. Synger
Uncle Satchmo's Lullaby. Svetten pipler, brystet
hiver. En sol sitter fast
i trompetens skinnende svelg.
Som gråten i en strupe.

...the trouble I've seen.

Hvor ditt arrete smil gjør meg skamfull
over mitt eget stengte ansikt,
mitt knefall for skyggene. Jeg spør deg:
Hvor henter du kraften til
ditt opprør uten hat? Din
skinnende trone av lys
som gjennomstråler negernatta? Svar meg,
hvor stor sorg skal til...
hvor stor sorg skal til
for å nære en ren glede?

Og trompeten svarer
langt borte fra,
en røk av sølv:
— Mississippi...

Hans Børli

DET EG HUGSAR BEST

Det eg hugsar best frå barndomen,
er vinden.
No er det ikkje vind att.
Ikkje vind
og ikkje fuglar,
kor skal det då gå?

Olav H. Hauge

TID Å HAUSTE INN

Desse milde soldagane i september.
Tid å hauste inn. Enno er det tuvor
med tytebær i skogen, njupone rodnar
langs steingardane, netene losnar,
og svarte klasar av bjønnbær skin i kjerri,
trasti leiter etter dei siste vinbæri,
og kvefsen syg ut dei siste plumone.
I kveldingi set eg stigen burt og hengjer
laupen frå meg i skuret. Skrinne bredar
har alt ei tunn breidslé av nysnø.
Etter eg er lagd, høyrer eg dunk av brislingfiskarane,
dei gjeng ut. All natti veit eg dei glid
med sterke ljøskastarar og leitar yver fjorden.

Olav H. Hauge

Tid å hausta inn

KARI BREMNES OG LARS KLEVSTRAND
TEKSTAR AV OLAV H. HAUGE OG HANS BØRLI TIL MUSIKK AV PER INDREHUS.

*Dikta er benta frå «Dikt i samling»,
Noregs Boklag, 1981.*

Dette bladet er lagt ut på nettet i tre pdf-filer.

Du finner de øvrige på http://akp.no/ml-historie/pdf/rode_fane/.